

## PAPER DETAILS

TITLE: ALEVİLİKTE İNANÇ TEMELLİ MÜZİK DÜŞÜNCESİNDEN KÜLTÜREL TEMSİL ODAKLI  
MÜZİK ALGISINA: MERSİN CEMEVI'NDE DÖNÜŞÜMÜN İZLERİ

AUTHORS: Fulya SOYLU BAGÇECİ,Mine SENOL ATICI

PAGES: 365-384

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2581199>

# ALEVİLİKTE İNANÇ TEMELLİ MÜZİK DÜŞÜNCESİNDEN KÜLTÜREL TEMSİL ODAKLI MÜZİK ALGISINA: MERSİN CEMEVI'NDE DÖNÜŞÜMÜN İZLERİ\*

From the Belief Based Music Thought to the Cultural Representation Focused Music  
Perception in Alawism: The Traces of the Transformation in Mersin Djemevi

Fulya SOYLU BAĞÇECİ\*\*  
Mine ŞENOL ATICI\*\*\*

## Öz

Anadolu'da yapılmış manevi örgütlenmelerden biri olan Alevilik, hem döngüsel ayin anlayışına dayalı semah geleneğiyle hem de batını düşünceden kaynağını alan zakirlik geleneği ve müzik üretimleriyle Anadolu kültürel mozağının günümüze kadar ulaşmış örneklerini içermiştir. İnsanın manevi gelişimi üzerindeki etkisinden Tanrı, insan, evren ilişkisindeki kilit rolüne kadar geniş bir etkinlik alanına sahip olan müzik, geleneğin aktarım süreçlerinin önemli bir parçası olmuş, kültürel belleği yansıtan sözlü eserler manevi bilginin taşınmasında önemli bir görev üstlenmiştir. Bütün bu faaliyet alanı mistik öğretilerle iç içe geçen bir müzik algısını beraberinde getirmiş ve müzik bu gelenekte manevi ve kültürel bilginin önemli ifade araçlarından biri olarak anlam bulmuştur. 1960'lı yıllardan itibaren kentleşme, modernleşme, küreselleşme gibi toplumsal süreçlerin bir sonucu olarak kent merkezlerinde dernek-vakıflarla örgütlenen Alevilik, geçmişin köy cemaatlerinden farklı olarak çeşitli organizasyonlar, törenler ve konserlerle görünürlük kazanmış, dolayısıyla dışa dönük bir yapılanma ortaya koymuştur. Bu çerçevede ön plana çıkan cem ritüelleri, zakirlik geleneği ve müzik pratikleri ise geçmişin anlamsal içeriğinden farklı olarak kent ortamındaki kültürel birliğin bir işareti; aynı zamanda günümüz koşullarına adapte olmaya çalışan, kabuğunu kırmaya çalışan bir varoluş bilincini destekleyen unsurlar haline dönüşmüştür. Dolayısıyla müziğin, şekilsel, programlı bir işleyişin parçası mı yoksa inanç düşüncesinden kaynağını alan manevi bir arınma aracı mı olduğu günümüz ritüellerinin belirleyiciliğinde rol oynayan iki faktör olarak karşımıza çıkmıştır. Çalışmada Mersin ilinde yer alan Alevi Kültür Dernekleri Mersin Cemevi olarak belirlenen örneklem doğrultusunda bu probleme cevap aranmış ve geçmişin gelenek algısı ile günümüz uygulamalarının niteliği arasındaki farklılıklara odaklanılmıştır. Bu doğrultuda nitel araştırma yöntem ve tekniklerine dayalı olan bu araştırma kültür analizi deseni ile yürütülmüştür.

**Anahtar Kelimeler:** Alevilik, Geleneğin Dönüşümü, Cem Ritüelleri, Ayin Müziği, İnanç ve Müzik.

## Abstract

Alawism, which is one of the structured spiritual organizations, includes the examples of the Anatolian cultural mosaic that have reached these days with both the semah (Alawi ritual dance) tradition based on the circular ritual understanding and the zakirlik (Alawi religious minstrel) tradition which takes its source from the esoteric thought, and its music productions. Music which has a wide activity field from its effect on the human's spiritual development to the key role in the relationship of God, human and the universe has been an important part of the process of handing down tradition, and reflecting the cultural memory, the oral compositions has taken on an important task of conveying the spiritual

\* Geliş Tarihi: 28.06.2020, Kabul Tarihi: 11.10.2020. DOI: 10.34189/hbv.96.016

Bu makale Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimince GST 2019/1-LÜTEP proje numarası ile desteklenen "Günümüz Temsillerinde Cem Ritüelleri: Alevi Kültür Dernekleri Mersin Cemevi" adlı proje kapsamında gerçekleştirilmiştir.

\*\* Dr. Öğretim Üyesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Türk Musikisi Devlet Konservatuarı, Müzikoloji Bölümü, fulyasb@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9915-9078>

\*\*\* Yüksek Lisans öğrencisi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Müzikoloji Anabilim Dalı, mine\_flute@hotmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3166-1971>

knowledge. All these activity fields brought with a kind of music perception that intertwined with the mystical teachings, and music has found meaning as one of the important expression ways of the cultural knowledge in this tradition. Having organized with the associations and foundations in the city centres as a result of the social processes such as urbanization, modernization, and globalization since the 1960s, Alawism became apparent with various organizations, ceremonies and concerts different from the village communities of the past, therefore it put forth an extroverted structure. The djem rituals, the zakirlik tradition and its music practices that have come into prominence within this scope are a sign of the cultural unity in the city environment as being different from the semantic content of the past. At the same time, it has transformed into the elements supporting an existence consciousness which has been trying to adapt itself to nowadays conditions, break its shell. Hence, whether music is a part of a modal programmed mechanism or it is a means of a spiritual catharsis taking its source from the thought of faith has shown up as the two factors which play a role in determining today's rituals. In this study, an answer has been sought for this problem in the direction of the sample which is determined as The Alawi Culture Associations Mersin Djemevi located in the city of Mersin, and it is focused on the differences between the tradition perception of the past and the quality of today's practice. In this direction, this research based on the qualitative research methodology and techniques is carried out with the culture analysis pattern.

**Key words:** Alawism, Tradition Transformation, Djem Rituals, Ritual Music, Faith and Music

## 1. Giriş

Alevi geleneğinde yüzlerce yıllık kültürel-manevi birikimin bir parçası olan müzik, vahdet-i mevcut düşüncesinden kaynağını alan Tanrı, insan ve evren ilişkisinde bir arınma aracı olarak yer bulurken aynı zamanda manevi bilginin kuşaktan kuşağa aktarımı hususunda kültürel bir ifade aracı olmuştur. Bu çerçevede gelişim gösteren cem ritüelleri, semah, düvaz, deyiş gibi sözlü müzik türleri, Alevi düşüncesinde felsefi ve inanca ilişkin bilgi derinliğinin müzik ve semah üzerinden anlam bulmuş metaforik araçlarıdır. Alevi geleneğinde müzik pratiklerinin karakteristik niteliklerine toplumsal şartlara bağlı olarak gelişim göstermiş kapalı toplum örgütlenmesi anlayışının, kırsal yaşam biçiminin ve sözlü kültürel aktarım geleneğinin yön verdiği görülür. Bu doğrultuda yapılan cem ritüellerinde ve müzik icralarında doğaçlama unsurların yer bulması, zakirin ezgisel yaratıcılığının ön plana çıkması, köy cemlerinde mekân ve uzam kavramlarının değişken olması gibi pek çok faktör, müziğin aracılık ettiği bir manevi düşünceden ve inanç-müzik birlikteliğinden güç alan birlik-beraberlik anlayışının yansımalarını taşır. Tarihsel süreçte zikir temelli bir ibadet düşüncesini yansıtan, Tanrı'ya ulaşmak için önemli bir araç olan aynı zamanda geleneğin bütün aktarım kanallarını besleyen semah geleneği ve müziğe ilişkin bütün pratikler, günümüzde bazı cem ritüellerinin nitelikleriyle, geleneğin devamlılığını ve kimliğe ilişkin birlik-beraberlik anlayışını yansıtan bir gösterge niteliğine, temsil temelli bir kültür aktarımı içeriğine bürünmüştür. Bu uygulamaların şekli kaideleri içeren bir temsil mi yoksa doğaçlama unsurların ağırlık kazandığı, felsefi düşünceye, ibadet fikrine yakın duran bir ritüel mi olduğu günümüz faaliyetlerine nitelik kazandıran önemli iki faktördür. Çalışmada bu iki faktör dikkate alınarak oluşturulan örnekleme özellikle değişim ve dönüşümleri tetikleyen çeşitli dinamiklerin bir arada olduğu bir etnografik alanın belirleyiciliğinden yola çıkılmıştır. Bu doğrultuda kırsal

alandan yoğun göç almış, hem farklı etnik kökenlerden insanların hem de farklı yörelerden Alevilerin bir arada yaşadığı, kozmopolit bir yerleşim yeri olan Mersin ili belirlenmiştir. Bu ilde yer alan pek çok dernek arasından ise farklı yöresel kökenlere sahip Alevilerin bir araya gelmesi, fiziksel koşullar ve ulaşım kolaylığı gibi nedenlerle en çok tercih edilen dernek olması, kültürel organizasyonların, anma faaliyetlerinin, Aleviliğe ilişkin uygulamaların yürütülmesi gibi faktörler dikkate alınarak Alevi Kültür Dernekleri Mersin Cemevi seçilmiştir. Dolayısıyla çalışmamızda Alevi Kültür Dernekleri Mersin Cemevi kapsamında yapılan cem törenlerinin ve müziğe ilişkin uygulamaların niteliğine odaklanılmış, bu dernek özelinde geleneksel Alevilik ve günümüz faaliyetleri arasındaki dönüşümlerin ortaya konması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda dernek kapsamında yürütülen faaliyetlerde görev almış zakirlerle, dedelik hizmetini yürütmüş kişilerle ve dernek üyeleriyle kişisel görüşmeler yapılmış, alan çalışması süresince pek çok faaliyet ve törene katılım sağlanmıştır. Çalışma bu yönüyle nitel araştırma yöntem ve tekniklerine dayalı kültür analizi deseni ile yürütülmüş, verilerin içerik analiziyle çözümlendiği etnografik bir araştırmadır.

## 2. Alevilikte Müzik Düşüncesi

İnanç ve müzik ilişkisi Anadolu'da gelişim göstermiş pek çok manevi örgütlenmenin bünyesinde Tanrı'ya ulaşmanın bir yolu olarak varlık bulmuştur. Bu örgütlenmelerden biri olan Alevilikte ise sözlü kültürün önemli bir üretimi, manevi bilginin aktarıcısı (Mustan Dönmez, 2014: 192) ve cem ritüelinde zikri destekleyen başlıca öğe olarak önemini korumuştur. Geçmişten devralınan, kalıplaşmış ya da sabitlenmiş geleneksel gereçten oluşan Alevi sözlü kültürüne özgü düşünme ve anlatım biçimleri nefes, düvaz, deyiş, semah vb. dizelerle uzun süre yaşayabilmiş ve günümüze gelmiştir (Erol, 2015: 106). Tasavvufi aşk şarkıları olan deyişler, müziksel bağlamda değerlendirildiğinde Alevi ve Bektaşî inancına bağlı âşıkaların kırsal alanda, şiir üzerine daha çok doğaçlama olarak ortaya çıkardıkları, ölçülü bir müziksel form niteliği taşır (Yöre, 2011: 222). Bu noktada sözlü geleneğin ve bu geleneğin önemli bir boyutu olan doğaçlama faktörünün Alevi düşüncesini, inanç ve müzik birlikteliğini ve tarikat adabını besleyen önemli bir faktör olduğu görülür. Walter J. Ong'a göre (2014: 21) bir tür çıraklık sayılan müritlik, dinleme, dinleneni tekrarlama, atasözlerine ve bunları yeniden tertiplemeye hâkim olma, kalıplaşmış deyişlerle özgün deyişler oluşturma, sözlü geleneğe dayalı kültürlerdeki öğretim yöntemleridir. Alevi geleneğinde bu yöntemlerden biri olan semah, deyiş, nefes ve düvaz gibi müzik türleri aynı zamanda bir manevi eğitim aracı olarak karşımıza çıkar ve inanç unsurlarını, felsefi düşüncüyü, bu düşüncenin uzantısı olan müzik uygulamalarını doğal bir iletişim aracı olarak destekler. Bu nedenle Alevilikte aktarım biçimiyle müziğin uyumlu birlikteliği geleneğin fikrî altyapısını ve inanç-müzik birlikteliğini kültürel yaşantının doğal bir parçası haline dönüştürür. Bu yaşantının doğal aktarım sürecine tabi olmasında doğaçlama unsurunun öneminin de altını çizmek gereklidir. Doğaçlama ve sözlü aktarım, Alevilikte temel müzik düşüncesi olan insan, evren ve müzik ilişkisini, bu ilişkiye sirayet eden kozmolojik unsurları ve manevi bilgiyi, gelenek ve kimlik algısının vazgeçilmezi olan bir noktaya taşımıştır.

Alevilik felsefesinin temelinde yatan Tanrı-insan ve evren ilişkisi, pek çok inanç ve kültürün izlerini yansıtırken Anadolu’da İslami yorumla şekillenmiş olan bir düşünce geleneği sergiler. Bu doğrultuda hem ritüel uygulamalarda hem de inanç geleneklerinin bir parçası olan sözlü müzik türlerinin içeriğinde evren ve insan ilişkisi güçlü bir biçimde vurgulanır. Doğa tanrıcılık denilen bu felsefi düşüncede doğa, tanrısal özün görünüşe çıkmış biçimidir ve Alevilikte bu vahdet-i mevcut olarak karşımıza çıkar. Vahdet-i Mevcut kavramının köklerinde eski Türk inanç ve geleneklerinin, eski İran, Çin ve hatta Hint inanç sistemlerinden giren tenasüh ve hulûl inançlarının etkisi vardır (Güroy, 2012: 95). Tenasüh inancına göre ruh göçü (Melikoff, 1993: 54) kabul gören ve benimsenen bir düşünce olmakla birlikte hulûl ise Tanrı’nın insan bedenindeki görünümüdür (Ocak, 1992: 154). Dolayısıyla nesnel dünya cemal perdesidir ve Arif olan insan bu perdenin arkasındaki gerçekliği algılar, gönül gözüyle bakar ve her bakılanda Tanrıyı görür (Korkmaz, 2014: 180). Alevi düşüncesindeki Tanrı-evren ilişkisini Abdülbaki Gölpınarlı (1963: 63), şu ifadelerle açıklar: “Mutlak varlık, her an, zatını bilir. Bu bilgide de her an, kâinat, bilgi suretleri şeklinde sabit olur ve yine bu suretler, her an, şu âlemdeki suretleri izhar eder”. Böylece bütün varlık katmanları Tanrı bilgisini çeşitli hal ve oluş biçimleriyle sergilemektedir. Müziğin pek çok inanç sisteminde ve Alevi geleneğinde önem içermesinin nedenlerinden biri ise müziğin içerdiği uyum ve ahengin Tanrı bilgisine mazhar olabilmenin en etkili yollarından birini sunmasıdır. Tanrı, evren ve tabiatın bütün unsurları arasında *harmonia* kavramı üzerinden şekillenen bir ilişki vardır. Bu bilgiye erişebilmek ise insanın varoluş nedeni olan bilgiyi hatırlaması, Tanrısal özüne yakınlaşması, doğanın bütün unsurlarında da bu bilginin varlığını görebilmesidir. Söz konusu ilahi farkındalığa niteliği, estetik normları ve sanatsal içeriğinin bir önemi olmaksızın en yakın araç olarak müziği görebilmek mümkündür. Hatta bu bağlamda müzik olarak tanımlanmayan, insanı Tanrı bilgisine yaklaştıran tınılar, doğanın sesleri, hal ve oluşlar da kosmosun ve varoluşun ahengini yansıtan bir müzik gibidir. Yalçın Çetinkaya (2014: 23) bu konuda müzik unsurunu kosmosun bir ifadesi olarak açıklamış, sesler arasındaki uyum ve ahengin mikrokozmos bir müzik algısına; kozmik ahengin ise makrokozmos bir müzik algısına işaret ettiğini vurgulamıştır.

### 2.1. Mitosa Dayalı Döngüsel Bir İbadet: Ayin-i Cem

Halk arasında kırklar cemi, kırklar meydanı, cem töreni gibi isimlerle bilinen ayin-i cem; gönül birliği ile bir araya gelmek (Pehlivan, 1997: 46) ve birlikte ibadet etmek anlamını taşır. Dedenin ruhani önderliğinde, on iki hizmetin, müziğin ve dansın bulunduğu, kadın-erkek birlikteliğiyle gerçekleşen bu toplantılarda (Mustan Dönmez, 2010: 195-196), dünya nimetlerinden soyutlanıp, manevi bir dünyada yaratılanla bütünleşme hali en temel amaç olmuştur (Rençber, 2018: 22). Ayin-i Cem’de bu amaç, Hz Peygamber’in miraca yükselmesi ve geri dönüşü sırasında kendilerine kırklar diyen Kırklar Meclisi<sup>1</sup> ile karşılaşmasına dayanan söylenceyle bağlantılıdır (Güroy, 2012; Melikoff, 1993; Mustan Dönmez, 2010; Uçar, 2004: 78). Cem’e katılanlar kendilerini bu şahsiyetlerin halkasına katılmış olarak görür ve bu durum

onlara çok büyük bir iç huzur verir (Uçar, 2004: 78). Dolayısıyla bu cem, ünlü Kırklar Meclisinin gökyüzü yolculuğunun yeryüzündeki tekrarından başka bir şey değildir (Melikoff, 1993: 65). Cenk Güray'ın (2018: 28) "*Devirsel İbadet Modelleri Olarak Semah-Sema Uygulamalarının Tarihsel Kökenleri*" isimli makalesinde bu tekrarın nedeni, varlıkların Tanrısal olanı taklit etmesi, ondan pay almaya ve ona benzemeye çalışması olarak açıklanır. Bu çerçevede Aleviliğin ritüeli olan ayin-i cem, arketip (ilk örnek) kavramıyla ifade edebileceğimiz Kırklar Meclisi'nin tekrarı olarak, bu söylencenin başladığı ilk ana dönme çabasını ifade eder. Bu düşünceyi kanıtlar bir şekilde ritüelin içerisinde söylenen söz, dua ve nefeslerin/deyişlerin tümü Kırklar Meclisine göndermeler yapan metaforik anlamlar taşır (Dönmez, Çelik, 2018: 9). Abdülbaki Gölpinarlı'nın "*Alevi ve Bektaşî Nefesleri*" (1963: 147) isimli eserinde Kırklar Meclisine gönderme yapan nefeslerden biri şöyledir:

Ederiz şukr-i Hudâ fahr ile bulduk bu demi

Giderek arttırır ol Bâri Hudâ mertebemi

Tarf-ı Hak'ta olagör bak nice eyler keremi

Varalım kırklar ile eyliyelim aynı cemi

Ayrıca cem içerisindeki icra edilen semah, Kırklar söylencesinin bağlamsal bir uzantısıdır ve ritüelin en önemli unsurudur (Mustan Dönmez, 2010: 196). Diğer bir taraftan ayin-i cem'de hem sembolik hem de doğaçlamaya dayalı pek çok uygulamaya rastlamak mümkündür. Dede'nin önderlik ettiği toplantıda bağlama eşliğinde, zakir adı verilen ozan tarafından Hz. Muhammed, Hz. Ali, Ehlibeyt, 12 İmam ve Kerbela olayı üzerine deyişler, mersiyeler, dualar okunur. Zakirin güçlü repertuarı ve yaratımlarıyla (Ersal, 2009: 195) desteklenen ayin meclisi, hem müziğe hem de ibadet anlayışına dayalı doğaçlama bir anlayışın önünü açsa da bu meclisin sembolik ya da kurgusal unsurları içerisinde barındırdığını görmek mümkündür. Okunan eserler genellikle Pir Sultan Abdal, Şah Hatayi, Yunus Emre, Kul Himmet ve diğer Alevi ozanlarıdır. Cem süresince herkes halka halinde yüz-yüze bakacak tarzda oturur. Tevhid çekilip, gülbanglar okunarak, halka namazı adı verilen ibadet icra edilir. Kadın-erkek birlikte bağlama eşliğinde semah döner ve "12 hizmet" adı verilen hizmetler yerine getirilir. Bazı yöresel farklılıklar olmasına rağmen felsefe ve düşünsel yapı aynıdır (Pehlivan, 1997: 46). Bu durumda her ocağın ayin-i cem anlayışında farklılıklar olsa da yol bir, sürekin binbir tabirinden de anlaşılacağı üzere her bölgenin müzikal doğaçlamadaki ezgisel yaratımlarından inanç ve pratiklere kadar uzanan farklılıkların hedeflediği ilahi düşünce aynı noktaya varır (Ersal, 2009: 189). Temel felsefi düşüncede ise insanın yaratılışı ile cem hali arasında özel bir ilişki söz konusudur. Yaratılış sırasında Hakk'ın insanla konuşması ile cem hali arasında kurulan bu ilişki, ayin-i cem'in yapılışının temel amacı ve insanın ulaşması beklenen manevi bir hale işaret eder (Rençber, 2018: 21). Bu hal, Aleviler için ilahi bir aşk olarak kabul edilir. İlahi aşkı ruhunda duymak ve o aşkla Tanrının güzel isimlerinden herhangi birini anarak semah

dönmek, vecd halinde duygunun, sevginin dorukta olduğu manevi bir dünyanın kapısını aralar (Dedekargınoğlu, 2010: 342). İnsanın manevi yükselişinde geline bu nokta, Tanrı-insan ilişkisinde sınırların ortadan kalktığı hem konuşanın hem de cevap verenin Hakk'ın ta kendisi olduğu bir iklim yaratır (Rençber, 2018: 21).

Dervişler için ruhsal gelişim yollarından biri semah ise diğeri de insanın varoluş doğasında yer alan uyum ve ahenge dayalı bütünlüktür. Müzik sanatı ise bu bütünlükle ilişki kurmada en kısa, emin ve etkili yollardan birini dervişe sunar. Sesin ve kelimelerin doğru biçimde kullanılmasıyla mükemmel bir ruh yapısı için gerekli olan tüm evreleri, bütün boyutlarıyla tercüme etmek mümkündür. Bu çerçevede ruhu canlandırmanın ve deneyimlere yöneltmenin en iyi çaresi de müziktir (Khan, 1994: 84). Ayin-i Cem'de insanı ruhsal derinliğe sevkeden 12 hizmetten biri olan zakirlik, Tanrı-insan arasında icranın ve icracının köprü olduğu önemli bir gelenektir.

## 2.2. Tanrı-İnsan İlişkisinde Müziğe Dayalı Bir Köprü: Zakirlik Geleneği

Alevi inanç felsefesinin bir icracı karakteriyle bütünleştiği zakirlik misyonu, müzik aracılığıyla Alevilik öğretisinden sözlü geleneğin aktarımına kadar pek çok sorumluluğu bünyesinde taşıyan bir hizmettir. Bu yönüyle hiyerarşik olarak dedelik makamından sonra en önemli kurum olan zakirlik, hem müziğe hem de zikre dayalı olarak ritüelleri yöneten ve yönlendiren bir vafsa sahiptir. Adap ve erkân boyunca müziğini icra eden zakir, ortaya koyduğu yeteneği ve yaratıcılığıyla ortamdaki coşkuyu arttırarak cezbin dışavurumuna aracılık ederken aynı zamanda sanatsal bir edim ve yaratım gerçekleştirir (Satır, 2016: 1343). Her ne kadar ritüeli oluşturan belirli bir düzen ve işleyişten söz etmek mümkünse de zakirin yetenek ve yaratıcılığının ceme olan etkisi kilit bir noktadadır. Ayhan Erol'un (2018: 104) tabiriyle doğaçlamanın kural olduğu kırsal kesim Alevi müzisyenlerin pratiklerinde zakir çok çeşitli ezgisel ve ritmik modeller yaratmada geniş bir etkinlik alanına sahiptir. Aynı zamanda zakirlik yapan icracının tasavvuf düşüncesine olan hâkimiyeti, bilgi ve donanımı, manevi gelişimi, sanatçı kimliğindeki yetenekleriyle bütünleşen bir yapı sergilemelidir. Dolayısıyla inanca dair bilgi ve unsurların aktarımında müziğe dayalı bir öğretim aracı olarak da karşımıza çıkan zakirlik makamı, geleneğin yaşatılması ve aktarılması hususunda mihenk taşı olarak görev yapar. Ritüelin bir gereği olan düvaz, semah, deyiş vb. gibi müzik türlerini seslendirir, Alevi sözlü kültürünü bellekte taze tutar (Mustan Dönmez, 2015: 109). Zakirle birlikte Alevi müzik üretimlerinin bir parçası olan bu sözlü türlerin de hem ritüelin akışına ve ibadet düşüncesine hem de öğretilerin müzik üzerinden aktarılmasına katkı sağladığı görülür. Bölge ve yörelere göre cemlerde icra edilen müziklerin tür ve çeşitlerinin zenginleşmesi ise yine zakirlik geleneğinin etki ve varlık alanıyla bağlantılı olmakla birlikte bu geleneğin yaslandığı sözlü aktarım kanallarıyla da yakından ilişkili bir konudur. Bu noktada hem zakirlik uygulamalarında hem de müzik üretimlerinde farklı yörelerin farklı uygulamalarına rastlamak mümkündür (Güneş, 2014: 60). Farklılıkların eserlerdeki sözlü içerikten

ziyade ağırlıklı olarak ezgisel ve ritmik yapıda gözlemlenmesinin sebebi ise bu sözlü içeriğin farklı bölgelerdeki Alevi topluluklarının ortak bir dil çatısı altında birleşmesiyle ilişkilidir. Bu doğrultuda zakirin esnek olarak nitelendirilebilecek müziğe dayalı etki alanı, müziksel farklılıkların aşılabileceği ve ortak paydada buluşulabilen bir konuma işaret eder. Genel anlamıyla bir deyişin ortaya çıkmasında izlenen yol, Alevi ozanlarının daha önceden oluşturduğu sözlerin alınarak farklı ezgi ve ritimlerle söylenmesi şeklindedir. Bu anlamda zakir ve ozan arasındaki en temel farklılıklar da müzik üretimleriyle ilişkili bir konu olarak karşımıza çıkar. Ozan, Alevi sözlü kültürünü devindiren bir vasfa sahip olmakla birlikte bu durum zakirin yaratıcılık vasfına sahip olmadığı anlamını taşımamalıdır. Ancak zakirlikte tercih edilen yöntem, Alevi ozanlarının sözlerinin kullanılması şeklindedir ve ilgili ozanın mahlasına vurgu yapar (Akdeniz, 2011: 58). Dolayısıyla zakir belleğini dışı vuran bu metinler, özünü kaybetmemek koşuluyla varyanta açıktır (Satır, 2016: 1350).

### 3. Ayin-i Cem'in Temsil Ortamlarında Geleneğin Dönüşümü

Anadolu coğrafyasında yüzyıllar boyu kapalı toplum örgütlenmesine dayalı manevi bir yapılanma sergileyen Alevi geleneği, göç, modernleşme ve kentleşme süreçlerinin etkisiyle geçmişin gelenek algısı ve günümüz uygulamaları arasındaki farklılıkları içeren pek çok sosyal ve kültürel dönüşümlere sahne olmuştur. Söz konusu dönüşümler kavramsal bir harita ekseninde değerlendirildiğinde, Alevi geleneğinde inanç düşüncesinden müziğe ilişkin unsurlara ve geleneğin temsili, devamlılığına yönelik pek çok alanda Aleviliğe yüklenen anlam dünyasının geçmişe oranla farklı bir boyut kazandığı, kültürel değer ve normların günümüz koşullarında yeniden inşa edilen ve yorumlanan bir içeriğe bürünmüş olduğu görülür. Modernleşme, küreselleşme, ekonomik güçlerin ve iktidar ağlarının da etkisiyle hızlı bir değişim dönüşüm sürecine sahne olan dünya sistemi, Alevi geleneği gibi diğer pek çok toplumsal ve kültürel sistemi derinden etkilemiş; hatta küreselleşme, kültürel içeriğin yeniden dizilime tabi tutulmasında en önemli unsur olarak ifade edilmiştir (Özbudun, 2014: 374). Bununla birlikte yaygın olarak paylaşılan hayat örüntülerinin ortaya çıkması (Bates, 2018: 479) gibi toplumsal süreçlerdeki hızlı değişimlerin Alevi geleneğinde kültürel ya da inançsal pratiklerden ziyade bu uygulamalara yön veren anlamsal altyapıya sirayet ettiklerini belirtmek gerekir. Dolayısıyla günümüzde de Aleviliğe dair geçmişten günümüze taşınmış pek çok hizmetten toplumsal kurumlara kadar uzanabilecek çeşitli uygulamaları kültürel devamlılığın bir parçası olarak görmek mümkündür. Ancak sözlü geleneksel yapıları, ritüel merkezli yaşamları, yaş ve cinsiyetin belirleyici olduğu ataerkil yapı, güçlü kolektif dayanışma ağları, kırsal geleneksel değerler sistemi ve sosyal yapıları cemaat tipi bir topluluğun cemiyet tipi bir topluluk içinde yeniden yapılanışının tipik örneklerindendir (Şahin, 2012: 41). Bu durum gelenek kavramının ortadan kalktığı anlamına gelmemekle birlikte geçmişin gelenek algısıyla günümüz anlayışı arasında anlamsal içeriğe yön veren dinamiklerin değişimine işaret etmektedir. Ortaya çıkan durum toplumsal yapının çözülmesi değil, değişmesi anlamına gelir. Bu doğrultuda çözülen şey toplumsal yapı değil geleneksel



toplumun bütünlüğüdür (Kongar, 2006: 242). Giddens'a göre modern toplumların en modernleşmişinde bile gelenek bir rol oynamayı sürdürür ancak kimliğini yalnızca modernliğin düşünümSELLİĞİNDEN alır (Giddens, 1994: 40). Alevilik, kent mekânında da kendi kimliğini devam ettirebilmek için geleneksel kültürel öğelerini yeni yapının mekanizmalarıyla birlikte işlevsel kılmaya devam etmiştir (Sağır, 2019: 32). Bu anlamda kendilerini farklılaşan semboller üzerinden tanımlamaları, kendi kültürlerini bu semboller üzerinden anlamlandırarak devam ettirme çabaları; hem geçmişe gönderme yapmak hem de dün ile bugün arasında bağ kurarak kültürel bir ortaklık yaratmak açısından önemlidir. Çalışma kapsamında ziyaret edilen Alevi Kültür Dernekleri Mersin Cemevi'nde Dedelik hizmetini yürüten Erdoğan Sevin (Kişisel Görüşme, 14.12.2018), Mersin'de yaşayan Alevilerin özellikle birlik beraberlik sağlamak adına derneğe geldiğini ve buradaki faaliyetlere düzenli olarak katılım sağladığını ifade etmiştir. Bu çerçevede geleneksel Alevilikte kutsal değerler ve inanç düşüncesi doğrultusunda yürütülen ayin-i cem'den ziyade günümüzde sekülerleşmenin bir yansıması olan faaliyetlerin ön plana çıkması söz konusudur. Dolayısıyla değişime konu olan her alan devamlılığı ortaya koymakla birlikte günümüzde modernleşen ve küreselleşen yaşantının yeniden inşa edilen bir parçası olarak toplumsal ve kültürel yapılanmadaki yerini almıştır. Ağırlıklı olarak geleneksel ve modernlik ikilemine oturmuş olan tablodaki kavramsal terimlerin her biri geçmiş ve günümüz ekseninde yer alan keskin zıtlıkları ifade etmekten ziyade geleneğin günümüz koşullarındaki yeniden biçimlenişinin anlaşılması açısından vurgulanmıştır. Örneğin geçmişte Alevi geleneğinin sözlü kültürel aktarımla varlığını sürdürmüş olması bu geleneğin yazılı mirasının olmadığı anlamına gelmemelidir. Diğer bir taraftan günümüzde de bu aktarımın sadece yazılı kültüre dayalı olarak devam ettiğini söylemek yanlış olacaktır. Ahmet Taşgîn (2013: 112) *Dile Gelen Alevilik* isimli çalışmasında Alevi ve Bektaşî edebiyatının sözlü kültüre dayalı olduğunu ve yazılı kültürle beraber yeniden biçimlendiğini işaret etmiştir. Bu bağlamda modernleşmeyle birlikte hem sözlü kültür hem de yazılı kültür bir arada olmakla beraber bu süreç giderek yazılı kültür lehine genişlemiştir (Taşgîn, 2013: 112). Benzer bir şekilde zakirliğin geçmişte sadece kültürel bellekten beslenen bir müzik düşüncesini yansıttığını söylemek mümkün olamayacağı gibi günümüzde de bu geleneğin sadece repertuvar üzerinden yürüdüğünü söylemek mümkün değildir. Dolayısıyla tablodaki maddeler farklı bağlamlar üzerinden ele alındığında her iki kategoriye de giren özellikler olabileceği gibi bazı alanları maddeleştirmek dahi sorunlu görünebilir. Bu nedenle tablo, 1950'li yıllara kadar olan süreçte özellikle kırsal alandaki kültürel yapının getirisi olan koşullar ile 1960'lı yıllardan sonra göç tesiriyle kent merkezlerinde kurumlaşan, sekülerleşen ve kültürel kimliği önceleyen koşulların bazı sonuçlarını ortaya koymuştur.

**Tablo-1:** Geleneksel Aleviliğin Günümüz Koşullarında Yeniden Biçimlenişi

|                                        | <b>Geleneksel Alevilik</b>              | <b>Günümüz Aleviliği</b>                                                     |
|----------------------------------------|-----------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------|
| <b>Mekansal Dönüşümler</b>             | Kırsal Mekan                            | Kentsel Mekan                                                                |
|                                        | Ocaklık Sistemi ve Dedelik Kurumu       | Dernek ve Vakıflar                                                           |
|                                        | Meydan Evi (Kırklar Meydanı)            | Cemevi, Temsil Mekanları (Salonlar, kültür merkezleri, açık konser alanları) |
| <b>Kültürel Aktarımdaki Dönüşümler</b> | Sözlü Kültür                            | Yazılı Kültürle Yeniden Biçimleniş                                           |
| <b>Eğitsel ve Örgütsel Dönüşümler</b>  | İçkin İbadet Anlayışı                   | Kültürel Kimliğin Devamlılığı                                                |
|                                        | İbadet Anlayışında Doğaçlama            | İbadet Anlayışında Temsil                                                    |
|                                        | Ayin-i Cem                              | Cem Ritüelleri                                                               |
|                                        | Usta-çırak ilişkisi                     | Kurs Merkezli Eğitim Anlayışı                                                |
|                                        | Kapalı Toplum Örgütlenmesi              | Toplumsal Örgütlenmede Kültürel Temsil Odaklı Dışa Yönelim                   |
| <b>Müziğe İlişkin Dönüşümler</b>       | Zakirlik                                | Müziyenlik                                                                   |
|                                        | İcrada Doğaçlama, Performans ve Yaratım | İcrada Notasyon                                                              |
|                                        | Kültürel Bellek                         | Repertuvar                                                                   |
|                                        | İnanç ve İbadet Odaklı Müzik Anlayışı   | Gösteri Odaklı Müzik Anlayışı                                                |
| <b>Anlamsal Dönüşümler</b>             | Mana                                    | Meta                                                                         |

Alevilikteki en somut değişimlerden biri şüphesiz ki mekânsal alanlarda yaşanmıştır. Kırsal alanlardaki yöresel mekanları kapsayan geleneksel yaşam ortamının değişmesindeki en önemli etmen, sosyal, politik ve ekonomik dinamikler üzerinden açıklanabilecek göç unsurudur. Bütün kurumlarını ve inanç kalıplarını kapalı, yalıtılmış köy toplum modeline göre geliştirmiş olan Alevilik, kent ortamında kendisini yeniden inşa etmek zorunluluğu ve krizi ile karşı karşıya kalmıştır (Subaşı,

2002: 104). Bu süreçte Almanya’da başlayan örgütlenme biçimi olan dernek yapılanmalarının Türkiye’de Aleviliğin kentsel ortamdaki örgütlenme biçimine örnek teşkil ettiğini belirtmek gerekir (Yılmaz, 2011: 65). Toplumsal dönüşümler ve siyasal baskılar ile yaşanan kırılmalar, yapılanma arayışını beraberinde getirmiş; bu süreçte ortaya çıkan toplumsal yapı bir takım gerginlikleri bünyesinde taşımış, hatta bireyi sosyal hayatın örgütlenişine katmakta ısrar etmiştir (Subaşı, 2002: 102). Anthony Giddens’a (2012: 939) göre sosyal hareket yerleşik kurumlar alanının dışındaki toplu eylemler yoluyla ortak bir çıkarı korumak ya da ortak bir hedefe erişmeyi sağlayabilmek için girişilen bir çabadır. Alevilikte, bu çabalardan biri müzik üzerinden kanal bulmuş, Alevi halk ozanı Ruhi Su, onlarca deyişi ve semahı derlemiş, konserlerde bu deyişleri seslendirmiş; 1980’li yıllarda ise Arif Sağ, Yavuz Top, Musa Eroğlu ve Muhlis Akarsu’nun muhabbet kasetleri ve konserleri Alevilerin örgütlenme çalışmalarına önemli ölçüde zemin hazırlamış ve itici güç olmuştur (Şener, İlknur, 1995: 135). Böylece Türkiye’de modern Alevilik yeni kurumlar geliştirerek Alevi hareketinin motoru denilebilecek dernek ve vakıflarla örgütlenmiştir (Yıldırım, 2018: 86). Mekânsal alanlardaki değişimler önceki yapılanmayla mevcut yapılanmanın bütünleştirme sürecini ve kimlik referanslarının belirlenmesini gözler önüne sermiştir. Mekân kavramına yüklenen anlamların farklılaşmasının küreselleşme dinamiklerinin yoğun olarak gözlemlendiği 1980 sonrasına denk geldiğini söylemek mümkündür (Yılmaz, 2011: 64). Geçmişte geleneğin yaşatılması ve ibadet anlayışının sürdürülmesine mekânlık eden kırsal alanlar ve meydan evleri, kent ortamında cemevi kavramı üzerinden anlam bulmuş, dolayısıyla cemevleri, Alevi inanç ve siyasal kimliğinin tanınma mücadelesinin kilit sembollerinden biri haline gelmiştir (Salman, 2019: 276).

1950’lerden itibaren mekânsal alanlardaki farklılaşmayla beraber Aleviliğin muhitinin değişmesi, sözlü aktarım geleneğinin belirgin bir biçimde ortadan kalkmasıyla sonuçlanmıştır. Anadolu Aleviliğinde toplumsal ve inanca dair yaşantının en belirgin özelliklerinden biri, geleneksel bilginin aktarımında sözlü kültürden beslenen bir toplum biçiminin ön plana çıkmasıdır. Bâtını bilginin aktarımını, Alevilikte kimlik bilincinin oluşmasını ve geleneğin bütün işleyiş araçlarının aktif bir biçimde çalışmasını sağlayan sözlü gelenek, Alevi düşüncesine ve bu düşüncenin toplumsal yaşamdaki yansımaları olan soyut ve somut göstergelere karakter kazandırır. Bu doğrultuda geleneğin bütün işleyiş ve aktarım kanallarına hâkim olan sözlü geleneğin değişim sürecine girmesi, kültürel devamlılık açısından günümüz Aleviliğinin geçmişin kültürel birikiminden farklı motivasyonlarla anlam kazanmasıyla sonuçlanır. Bu konuyu Ayhan Erol (2018: 106) şöyle açıklar: “Alevi kültürünün sözlü niteliği modernleşme koşullarında derin bir değişim geçirmektedir. Alevilik bugün geçmişteki içe kapalı topluluk yapısından farklı olarak, kamusal alanda kendine çağdaş bir yer aramakta olan toplumsal ve kültürel bir harekettir” (Erol, 2018: 106). Dolayısıyla geleneksellik ve modernlik ikiliğiyle karşı karşıya gelen Alevilikte sözlü-yazılı kültür tartışmaları en temel meselelerden biri haline gelmiştir. Geleneksel

bilginin modern kentli Alevi toplumuna aktarılamaması, Aleviliğin modernleşme deneyimlerinden biri olarak sözlü bir geleneğin günümüzdeki dönüşümünü gösteren tipik bir örnektir (Özdemir, 2016: 36). Alevilikte bu dönüşümden en çok etkilenen alanlardan biri de şüphesiz müzik geleneği olmuş; müzik üretimleri, icra ve yaratım faaliyetlerindeki değişimler sözlü geleneğin etkisini yitirmesiyle ilişkili olmuştur. Alevilikte sözlü kültür ve müziğin iç içe geçmiş olduğu müzik ve söz birlikteliği sayesinde öğretilerin bugüne kadar korunup taşındığı düşünüldüğünde bu değişimin Alevi müziğini de yakından ilgilendirdiğini, bu doğrultuda müzik uygulamalarını da değiştirdiğini söylemek mümkündür (Şenol Atıcı, Soylu Bağçeci, 2019: 377). Ong'a göre sözlü kültürlerin ürettiği, sanat ve insanlık değerleri açısından son derece üstün sözel edimler, insan ruhuna yazının taht kurmasıyla yiter ve bir daha yaratılamaz (Ong, 2014: 27). Kent ortamında öğretilerini korumak ve aktarımını sağlamak adına söz yerine zamanla yazıyı kullanmaya başlamaları müzikte notasyon sisteminin kullanılmasının yanı sıra müziğin öğretim, aktarım, performans, yaratım ve çalgılama süreçlerinde bir takım köklü değişimlerin oluşmasına sebep olmuştur (Mustan Dönmez, 2014: 195). Doğaçlama ve yaratım odaklı bir müzik performansının içkin bir ibadet anlayışını ve öğretilerle iç içe geçen bir müzik yaşantısını destekleyen önemli bir etken olduğu aşikârdır. Çünkü sözlü geleneklerde sözlü metin kendine özgü bir mantık içerisinde kullanılır ve bu kurgu yazıya aktarıldığında dinamizmini kaybederek statik bir hale gelir, metnin ve müziğin değişken olma durumunu ortadan kaldırır (Taş, 2015). Dolayısıyla mana yerine dışa dönük, şekilsel kaideleri önceleyen bir müzik ve ibadet anlayışı, gösteri odaklı uygulamaları da beraberinde getireceği için bu uygulamalar geçmişin kültürel yaşantısının günümüzdeki somutlaşan ve standartlaşan yönleri üzerinden anlam bulur.

#### **4. Alevi Kültür Dernekleri Mersin Cemevi Kapsamında Dönüşümün İzleri**

Mersin ili 1950'li yıllardan itibaren hem Muş, Tunceli, Sivas, Malatya, Elbistan ve Erzurum'dan Alevilerin göç etmesi hem de Mersin'in kırsal alanlarında özellikle Tarsus Çamalan mevkiinde yoğunlaşan tahtacıların merkeze yönelmeleri sebebiyle farklı yörelerden Alevilerin bir araya geldiği bir merkez halini almıştır (Çıblak Coşkun, 2014: 63-64). Kırsal alandan göç etmiş ve kapalı bir toplum modeliyle yıllarca varlığını sürdürmüş Alevilerin kente tutunma mücadelesi, örgütlenme ve kimlik inşası çabasının bir sonucu olarak 1980'li yıllardan itibaren Aleviliğe dair kurumsal yapılanmaların oluşturulduğu bir süreç başlamıştır. Bu sürecin günümüze yansımaları ise pek çok kent merkezinde olduğu gibi Mersin'de de kurulmuş yüzlerce dernek ve vakıf olmuştur. Çalışma kapsamındaki Alevi Kültür Dernekleri Mersin Cemevi, Alevi geleneğinin Mersin'deki yapılanmalarından biri olmakla birlikte kökeni farklı yörelere ve ocaklara bağlı Alevilerin kültürel birlik ve beraberlik amacıyla toplandığı, geleneğe dair çeşitli uygulamaların ve ritüellerin yürütüldüğü bir dernek vasfını taşır. Kent merkezinde örgütlenmiş, günümüz modern yaşantısına adapte olarak farklı motivasyonlarla yeniden inşa edilmiş bir Alevi birliği sunan bu

dernek, kültürel organizasyonlar, anma etkinlikleri, bilgilendirme panelleri, kadın kollarının düzenlediği sempozyum ve toplantılar, cem ritüelleri, cenaze hizmetleri, nikah hizmeti, çeşitli konserler gibi faaliyetler yürütmektedir. Bu faaliyetlerin gözlemlenmesi ve yapılan görüşmeler doğrultusunda ön plana çıkan temalar, geleneğin dönüşümü ve geçmiş-bugün ikilemi üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu noktada her ne kadar yöresel farklılıklar olsa da Aleviliğe dair yaşantının en temel beklentileri olan kültürel anlamda geleneksel varoluş biçimi ve cem ritüellerinde müziğin Tanrı, insan ve evren arasındaki bir köprü olarak anlam bulması, dernek faaliyetlerine yönelik araştırma sürecinin de temel hareket noktalarını oluşturmuştur.

Alevi Kültür Dernekleri Mersin Cemevi kapsamında yapılan faaliyetlerin dönüşüm, değişim odağında ve kavramsal bir çerçevede analiz edilebilmesi adına görüşmeler kapsamına alınan akademisyen, sosyolog ve aynı zamanda kendini bir Alevi olarak tanımlayan Bülent Kara (Kişisel Görüşme, 16.01.2020), modernleşme, kentleşme, sekülerleşme gibi olguların getirilerinin dönüşümlere yol açtığını ancak bu dönüşümlerin geleneksel bir bütünleşmeyi sağlayamadığını ifade etmiştir. Benzer bir ifadeyi Necdet Subaşı (2003: 181), “Günümüzün modern ortamında Alevilik ile Alevilerin arasındaki mesafe her zaman daha fazla hissedilecek şekilde açılmaktadır” şeklinde açıklamıştır. Alevi Kültür Dernekleri Mersin Cemevi kapsamında yapılan araştırmada ise Aleviliğin geleneksel uygulamalarının Alevi inancını kapsayan bir yaşantı biçimi sunmasından ziyade kültürel kimliğin ve birlik ve beraberliğin bir kesişme noktası olarak varlık gösterdiği dile getirilmiştir. Bu noktada dernek üyelerinin kimlik birliği açısından bir araya geldiği ve dolayısıyla günümüz kent yaşantısının bir getirisi olan Alevi örgütlenmesinin günümüzün yaşayan Aleviliği olarak tanımlandığı görülür. Dernekte Dede vasfıyla hizmet eden Erdoğan Sevin (Kişisel Görüşme, 14.12.2018), kent ortamına adapte olan ve modern yaşantının bir parçası haline gelen bugünün Aleviliğini “Bu gelenek 150 yıl öncesinin ritüelleriyle yürütülemez, bugün Alevilik, günümüze hitap edebilecek daha çağdaş, modern, günümüz ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde yürütülmelidir. Bugün bu değişimler toplum tarafından kabul görmüşse biz buna ‘yaşayan Alevilik’ deriz” ifadeleriyle açıklamıştır. Bu durumun doğal bir sonucu olarak Anadolu’da pek çok kent merkezinde olduğu gibi Mersin ilinde de Dedelik ve ocaklık dernek-vakıflara, inanç ve ibadet odaklı ritüeller kültürel temsili önceleyen, kimlik birliğini destekleyen uygulamalara, müzikte yaratıcılık programlı bir repertuvara, zakirlik ise yerini müzisyenliğe bırakmıştır. Günümüz yaşantısının gereklerine cevap veren bu algı, Dede’nin önderliğinin elinden çıkmasını ve cem törenleri haricinde cemevi eşliğinde başlayıp yine eşikte biten bir Alevi birliğini ortaya koyar (Yaman, 2004: 186). Alevi Kültür Dernekleri Mersin Cemevi’nde uzun yıllar zakirlik hizmeti yapmış Taner Açıkalin (Kişisel Görüşme, 29.01.2020), Dedelik kurumunun sembolik bir niteliğe büründüğünü şu ifadelerle dile getirmiştir: “Düşünülmeden oluşturulan Dedeler kurulu ile bilgisi olmayan, yıllarca talibi olmayan kişilerin Dedelik hizmeti için uygun görülmesi, bu hizmetin geçmişin Dedelik hizmetinden ne kadar uzak bir noktaya ulaştığının göstergesidir”. Geline

bu noktada sözlü kültürün geçerliliğini kaybetmesinin de önemli bir etken olduğu, bu doğrultuda etrafında talipler toplanan, rehberliği, bilgisi ve dinamizmini ise sözlü aktarım geleneğinden alan bir Dede figürünün etkisini yitirdiği görülür (Erol, 2018: 102). Mersin Cemevi'nin farklı yöresel kökenlere sahip Alevilerin bir araya toplandığı bir merkez haline gelmesi, kültürel birliği etkileyen, Dede-talip ilişkisindeki bağların zayıflamasına sebep olan bir etken olarak ifade edilmiştir. Dolayısıyla böyle bir tablo hem kültürel faaliyetlerde hem de inanç düşüncesinde derinleşmeden ziyade daha yüzeysel ve ortak paydada birleşen bir anlayışın dernek kültürüne hâkim olmasına sebep olmuştur. Geçmişte farklı ocaklarla bağı olan Alevileri dikkate alarak birlik ve beraberlik bağlarının daha da kuvvetlendirilmesinin öneminden zakir Taner Açıkalin (Kişisel Görüşme, 29.01.2020) şu ifadelerle bahsetmiştir: “Buraya gelen Alevilerin kökenlerinin kayıt altına alınması ve hangi ocaklara bağlı olduğunun bilinmesi, gerektiğinde bu ocakların Dede'lerinin davet edilmesinin faydalı olacağını düşünüyorum”. Dernek stratejisi olarak bu çatı altında toplanan insanların kimlik bilinçlerine yönelik farkındalık oluşturulması ve böylece herkesi kucaklayan bir yaklaşımın ortaya konması önemli bir beklenti olarak karşımıza çıkar. Aidiyet, kişinin mensubiyet ve ait olma konusundaki başvuru çerçeveleri, kimlik tutumunu sağlayan dayanaklardır (Kaplan, 2013: 35) ve Alevi düşüncesinin en temel öğretileri herkesin eşitliğine vurgu yapar. Cemler halk meydanıdır ve bu meydana kadın-erkek, genç-yaşlı ya da köken, mezhep gözetmeksizin herkes eşittir. Böyle bir anlayışın yansımalarının hem dernek ortamında hem de yapılan tüm faaliyetlerde kendini göstermesi, Alevi kültürel mirasının en temel gereklerinden biridir. Alevi Kültür Dernekleri Mersin Cemevi'nde de farklı yöresel kökenlere sahip Alevilerin bir araya gelebilmesi ve aynı eşitlikçi tutumla herkesin “can” olarak kabul edildiği bir yaklaşımın bütün dernek yaşantısına sirayet etmesine yönelik bir beklenti görüşmeler kapsamında ifade edilen konulardan biri olmuştur. Bu doğrultuda inanç kurulu ve yönetim kurulu üyelerinin ağırlıklı olarak Tunceli-Varto yöresinden oluştuğu belirtilmiş ve Malatya, Sivas kökenli olan üyelerin dernek faaliyetlerine katılımının diğer üyelere oranla daha kısıtlı olduğu ifade edilmiştir (Halil Şenol, Kişisel Görüşme: 20.03.2020).

#### **4.1. Cem Ritüellerinden Zakirlik Geleneğine İnanç ve Müzik İlişkisinde Dönüşümler**

Alevi geleneğinde inanç ve müzik birlikteliğine ilişkin manevi-kültürel birikimin temel yapı taşı batını tasavvufi düşünce ve tarihsel süreç boyunca bu düşünce doğrultusunda şekillenmiş, cemler, semah geleneği, deyiş, düvaz, miraçlama, tevhid vb. adlarla anılan müzik türleridir. Kaynağını batını düşünceden alan kültürel yaşantının ve inanç düşüncesinin birer ifade aracı olan bu pratikler hem alan yazından okunabilen felsefi temelleri sayesinde hem de günümüz uygulamalarının hangi motivasyonlarla oluşturulduğunun anlaşılması açısından önemli bir dayanak sağlar. Yaşanan değişimlerin neler olduğu ve günümüz şartlarında bu değişimlerin nasıl bir nitelik sergilediğinin ötesinde inanç ve müzik pratiklerinin geleneksel düşüncede nasıl anlam bulduğuyla günümüzdeki varlığı arasındaki ilişkiye odaklanmak inanç,

ritüel ve müzik gibi konuların manevi boyutlarının bugün ne ifade ettiğinin anlaşılması açısından önemlidir. Bu çerçevede günümüzde bu geleneği sürdüren ve kendini Alevi olarak tanımlayan insanların hareket noktalarında inanç-ibadet, temsil-organizasyon ya da kültürel kimliğe dayalı birlik ve dayanışma vs. konulardan hangisinin ya da hangilerinin öncelendiği anlaşılabilir. Geleneği bugünün dünyasında yaşayan kişilerin düşünceleri, perspektifleri üzerinden anlamak ve fenomenolojik bir bakış açısıyla Aleviliğe dair bütün konuların onların dünyasındaki anlamına odaklanmak ise geleneksel-modern, geçmiş-bugün ya da kültürel yaşantı-geleneğin icadı gibi bütün geleneksel yapılanmalarda kendini gösteren çatışmaların algısal düzeydeki yönelimlerini çözümleme açısından kritik öneme sahiptir. Bu nedenle Alevilikte inanç ve müzik ilişkisini anlamak geçmişte manevi bilginin yön verdiği bir müzik düşüncesinin, geleneksel bilginin ifade aracı ve aynı zamanda kültürel belleğin taşıyıcısı olan müzik türlerinin bugünün dünyasındaki varlığını sorgulamakla mümkün olacaktır. Geçmişinden günümüze kadar olan süreçte geleneğin aktarımından Tanrı-insan ilişkisindeki vafına, zikri destekleyen mahiyetinden ve felsefi düşüncenin kodlarını taşıyan birer araç oluşuna kadar Alevilikte müziğin geniş bir sahası olmuştur. Dolayısıyla bugünün dünyasında Alevilik geleneğinden bahsedebilmek için sergilenen cemler, bu cemlerde müzik türlerinin varlığı, niteliği, sözlü gelenekten beslenen bir zakirlik anlayışı doğrultusunda müzikte yaratıcılık ve inanç birlikteliği gibi konuların günümüzdeki yansımalarının çözülmesi gereklidir. Alevi Kültür Dernekleri Mersin Cemevi özelinde müziğe ilişkin ön plana çıkan bu konuların ilk muhattapları dernekte yapılan kültürel organizasyonlar ve cemlerde zakirlik hizmetini yürütmüş kişilerdir. Bu çerçevede Taner Açıkalın (Kişisel Görüşme, 29.01.2020) cemler ve zakirlik geleneğinin günümüzdeki varlığı hakkında şu ifadeleri kullanmıştır: “Yapılan cemlerde aşk olmadığını rahatlıkla görebiliyorum. 12 hizmetin sırasıyla yapılıyor olması o cem içerisinde duygunun var olduğu anlamına gelmiyor”. Elise Massicard’a göre (2007: 229) Alevi düşüncesinden yansıyan bir Tanrı-insan ilişkisini destekleyen ve bu yolda köprü vazifesi taşıyan bir müzik algısını içermekten farklı olarak bu uygulamalar, giderek artan bir görünürlüğü hatta ritüel gösterişçiliğin belirtisini taşıdığı için dışarıya mistikliğinden arınmış ve neredeyse sekülerleşmiş bir Alevilik imajı yansıtmaktadır. Bu doğrultuda cemler ve müziğe ilişkin bütün uygulamaların somut yönlerini yansıtan şekilsel içerik, müzik ve semah birlikteliği, müzik türlerinin icrası gibi hususlardan ziyade cemlerin koreografik bir işleyişi yansıtmaları içeriksel-anlamsal dönüşümlerin ve standartlaşmanın en temel göstergesidir. Alevilikte inanç ve müzik birlikteliğinin ortaya koyduğu ritüel, ezgisel yaratıcılığın, sistematik işleyişten uzak ve doğaçlama unsurların yer aldığı bir müzik algısının ön plana çıktığı daha esnek bir ayin formuna sahiptir. Bu nedenle standartlaşmış, çeşitli sınırlılıklara sahip bir cem ritüeli Alevi düşüncesinden farklı bir yönelime sahip olduğu için dönüşümü yansıtan ilk göstergelerden biri olarak kabul edilebilir. Örneğin cemler sözlü kültür üzerine kurulu olduğu için *sır* olarak tanımlanan ve Aleviliğe ait irfani dille şifrelenen bir ritüelde yer alan sembolik unsurlar ancak ritüellerin icrası sırasında muhattapları tarafından anlamlandırılmakta ve hayata geçirilmektedir (Akın, 2016:



421). Kutsalın yaratıcısı ve icracısı olarak tanımlanan zakirler ise ritüellerde sözlü kültürden gücünü alan, manevi ve kültürel sembollerin yaşamsal ve deneyimsel bilince dönüşmesinde icrasıyla başrol oynayan aktörlerdir. Zakirlik geleneğine ilişkin tüm bu veriler geleneğin icra ve aktarım ortamının cem ritüelleri olduğunu göstermesinin ötesinde yaratım bağlamının da bu ritüeller olduğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla bu ritüellerin çeşitli standartlara bağlanması, söz konusu yaratım bağlamının da ortadan kalkması anlamına gelmektedir. Alevi Kültür Dernekleri Mersin Cemevi kapsamında yapılan cem törenlerinin geleneksel cemlerden ayrılan yönleri bu tür bir standartlaşma üzerinden açıklıkla gözlemlenebilmektedir. Adap, erkân, 12 hizmet, zakirlik geleneği, icra ve semah gibi bütün uygulamalarda dikkat çekici bir şekilde görünür olan bu standartlaşma, araştırma sürecinde katılım sağlanan kültürel organizasyonlar, nevrüz, konser, aşure şenlikleri gibi pek çok organizasyon doğrultusunda somut unsurlarla açıklanabilir durumdadır. Örneğin bu organizasyonlardan biri olan 23.05.2019 tarihli birlik cemi hem icra alanında hem de zakirlik geleneğinin bu dernek kapsamında geldiği noktayı ortaya koyar niteliktedir. Zakirin yaratımlarıyla beslenen içkin bir ibadet anlayışından ziyade işleyen bir kültürel programın parçası haline dönüşmüş bir müzik algısı konuyu gözle görülür bir noktaya taşımıştır. Zakirin dosya haline getirilen hazır bir repertuarı devamlı takip etme dürtüsü, 90'lı yıllarda popülerleşen şelpe tekniğinin ön plana çıkması, Alevi popüler dağarında yer alan deyişlerin bu törende seslendirilmesi gibi faktörler ezgisel yaratımlardan uzak olan, standartlaşan ve tek tipleşen müziksel beklentiye ortaya koymuştur. Arif Sağ, Yavuz Top, Musa Eroğlu ve Muhlis Akarsu gibi isimlerin seslendirdiği *Muhabbet Kasetleri* albümü içerisinde yer alan *Gerçeğe Hü* isimli deyişin; yine *Türküler Sevdamız* albümünde yer alan *Ali'ye Selman Olasın* isimli duaz-ı imam gibi sözlü türlerin bu etkinlik kapsamında aynı icra stiliyle seslendirilmesi, söz konusu doğaçlama ve ezgisel yaratım düşüncesinden uzaklaşıp popüler Alevi dağarı ile yer değiştiren bir icra anlayışını gösterir niteliktedir. Oysaki geleneksel cemlerin inanç düşüncesini besleyen en kritik unsurlarından biri olan ayin müziği, işleyiş açısından esnek bir icra anlayışıyla, doğaçlama yoluyla coşkun bir ibadetin temsili ve eşlikçisi olarak anlam bulabilir. Bu doğrultuda günümüz cemlerinde müziğe dayalı en temel beklentilerden biri icra farklılıkları ya da icranın niteliği göz önünde bulundurulmaksızın inanç ve müzik ilişkisinden yansıyan dinamizm ile ölçülür. Bu nedenle pek çok yerel koşula göre değişen farklılıklar geleneksel Alevilikte yol bir süre binbir anlayışının müzik alanındaki yansıması ve geleneğin doğal bir getirisi olarak düşünülebilir. Dolayısıyla yapılan icrada müzikalite, virtüözlük ya da standart bir icra stilinden ziyade inanç düşüncesinin müzikle desteklendiği döngüsel bir zikir ve bu doğrultuda semah kanalıyla zikre katılan kişilerin ruhsal yolculuğu ön planda olan yegâne konudur. Günümüz koşullarında ise cemlerin kültürel bir organizasyona dönüşmesinin en temel göstergeleri detaylardan yola çıkarak rahatlıkla anlaşılabilir. Yine aynı tarihli birlik ceminde teknik altyapıdan kaynaklanan sıkıntılar, mikrofon sorunları, cem esnasında anons edilen etkinlik duyuruları, seyircilere iletilen uyarılar bu detaylardan bazıları olarak özetlenebilir. Miraçlamayla birlikte programa dâhil



olan semah ekibinin standarda bağlanmış olan kostümü, belirli bir koreografi taşıyan figürlerin ortak ve çalışılmış bir tabloyu ortaya koyması, yapılandırılmış bir devinim sisteminin semah anlayışına hâkim olması, geleneksel bir ayin meclisinden uzaklaşan günümüz anlayışının bu dernek kapsamındaki yansımalarından biridir.

Dernek kapsamında yapılan cemler ve diğer faaliyetleri göz önünde bulundurduğumuzda geleneksel köy cemlerinden farklı, gösteri imajına daha yakın duran bir anlayış karşımıza çıkar. Bu anlayışı ifade eden Zakir Mustafa Talipoğlu (Kişisel Görüşme, 21.08.2019) şu ifadeleri aktarmıştır: “Cemevinde olan cemlerde belli kural ve kaidelere bağlı olan bir trafik vardır. 12 hizmetin dışına çıkamazsın miraç ve mersiye vardır, ağıtla kapanır. Ancak evdeki atmosfer cemevi ile aynı olmaz”. Hem dernek faaliyetlerine hem de serbest ayin meclislerine katılım gösteren Talipoğlu’nun bu ifadeleri, gösteri ve kültürel organizasyon odaklı kurumsal yapılanmalar ile inanç ve ibadet odaklı ayin meclisleri arasındaki farkı açıklar niteliktedir. Kurumsallaşmanın görünür olmayı beraberinde getirmesi, geleneksel Alevilikte benimsenen gizlilik ilkesinin devre dışı kalmasıyla ilişkilendirilebilir. Görünür olmanın doğal bir sonucu, ritüelin felsefi boyutlarından uzaklaşması, semahın, müziğin ve bu ritüele eşlik eden bütün türlerin standart bir araç haline dönüşmesine sebebiyet vermiştir (Yılmaz, 2011: 86). Dernek-vakıf çatıları altında dedenin ve gözcünün buyruklarına göre dönülen semahın yerini ise eğitilmiş uzman ekipler tarafından sergilenen semah gösterileri almıştır. Birlik ve beraberlikte ritmik uyumun yanı sıra bireysel olarak da içsel duygunun izlendiği bir köy ceminden farklı olarak bu semahlar koreografiye bağlanmıştır (Massicard, 2007: 225). Alevi Kültür Dernekleri Mersin Cemevi’nde yapılan semahların içeriği için de aynı durum söz konusudur. Geçmişte bu dernekte zakirlik yapmış Ahmet Talipoğlu (Kişisel Görüşme, 19.08.2019), semahların hak için dönülmesi gerektiğinden bahsederek dernek kapsamında yapılan özel kostümlü, önceden belirlenen stilize danslara dikkat çekmiş, bu semahların ise izleyiciler tarafından gösteri gibi izlendiğini açıklamıştır. Gösteri nitelikli semahlarda ve diğer organizasyonlarda müziğin etkinlik alanındaki belirleyici nokta, Alevi uyanışıyla birlikte popüler müzisyenlerin repertuvarının ön plana çıkması, popüler deyişlerin semah gösterilerinde ve diğer kültürel organizasyonlarda özellikle tercih edilmesi olmuştur. Arif Sağ, Musa Eroğlu, Yavuz Top ve Sabahat Akkiraz gibi isimlerin seslendirdiği popüler deyişlerin bu etkinliklerde de ön plana çıkması, Alevi müzik uyanışı ve müzik endüstrisi ilişkisiyle açıklanabilir. Bu bağlamda yükselen Alevi kimliğinin müzikle dışa vurulduğu bir mücadele alanını ve aynı zamanda Alevi müziğinin metalaşp, sektörleşen boyutlarını da içerisinde taşımaktadır (Özdemir, 2016: 40). Zakir Mustafa Talipoğlu (Kişisel Görüşme, 21.08.2019), Alevi Kültür Dernekleri Mersin Cemevi kapsamında düzenlenen kültürel organizasyonlarda Arif Sağ ve Arif Sağ’ın oğlu Tolga Sağ gibi isimlerin icrasına benzer bir anlayışla deyişlerin icra edildiğini, konser atmosferinin bu icralarda ağır bastığını ve bu etkinliklerde geleneksel cem atmosferinin hiç olmadığını ifade etmiştir. Dernek kapsamında yapılan cemlerin içeriğine baktığımız zaman ise farklı kökenlere sahip

Alevilerin bir araya geldiği dernek ortamına uygun, kent ortamında Alevi birliğine hitap eden ve en çok tercih edilen birlik ceminin yapıldığı ifade edilmiştir (Erdoğan Sevin, Kişisel Görüşme: 14.12.2018). Bu cemler ise geleneksel bir anlayışla yapılan cemlerden farklı olarak Alevi olan ya da olmayan herkesin katılabildiği, görsel bir sunum niteliğindedir. Bu durum cemlerin geleneksel varlık bağlamından kopmasına, koreografik bir gösteri halini almasına neden olmuştur (Ersal, 2019: 272).

## 5. Sonuç

Müziğin ifade gücüyle manevi aktarımın aynı anlamsal zeminde bulunduğu cem ritüellerinde, zakirlik geleneğinden manevi bilginin taşıyıcısı olan sözlü müzik türlerine kadar pek çok pratik varlık bulmuş ve bu pratikler bütünü düşünceyi felsefi kodlarını taşıyan kültürel ve geleneksel araçlar olarak hizmet görmüştür. Bu doğrultuda yüzyıllar boyu müzik düşüncesine kaynaklık etmiş bir kültürel birikim taşıyan Aleviliğin bugünün yaşam koşullarında kent merkezlerinde kurumsal bir işleyişle kendine yer bulması, geleneğin bütün varlık kanallarını ve müzik pratiklerini besleyen manevi motivasyonun etkisini yitirmesine sebep olmuştur. Geçmişte bütünü tasavvufi düşünceye yaslanmış bir örgütlenme anlayışına sahip olan bu gelenek günümüzde pek çok kent merkezindeki varlık ve aktarım olanaklarını ise kültürel kimliğe dayalı, birlik-beraberlik eksenine yerleşmiş bir törensellik üzerinden yeniden inşa etmiştir. Gelinek noktada geleneksel Aleviliğe karakterini veren temel dinamikler olan kırsal yerleşim mekanlarının kentsel mekanlara, kapalı toplum örgütlenmesinin kurumsal bir görünürlüğe, sözlü geleneğin yazılı aktarım geleneğine, zakirlik geleneğinin müzisyenliğe, müziğin icrasında ise kültürel belleğin repertuvara yerini bırakması, yapılan uygulamalarda anlamsal içeriğin değişmesine ve en sonunda manevi bilgiyi içeren yaşamsal deneyimin sembolik bir şekilselliğe bürünmesine sebep olmuştur. Kentleşme, küreselleşme gibi toplumsal süreçlerin etkisiyle kent merkezlerinde örgütlenen kurumlardan biri olan Alevi Kültür Dernekleri Mersin Cemevi, farklı yöresel kökenlere sahip Alevilerin bir araya geldiği bir dernek olarak söz konusu değişimlerin yansımalarını taşımakta ve yapılan faaliyetler manevi örgütlenmenin ritüelik pratiklerinden ziyade kültürel temsil imajına daha yakın duran organizasyon, tören ve konser etkinliklerini içermektedir. Bilgiye ulaşma ve arınmanın deneyimsel sahalara olan cem ritüellerinde, zakirlik geleneğinde ve müzik icralarında varlık bulması beklenen doğaçlama faktörünün dernek kapsamında yapılan uygulamalarda yer almaması, Tanrı, insan ve evren ilişkisini yansıtan bir ruhsal gelişimden ziyade koreografik ve programlı işleyişin eşlikçisi olan bir müzik algısının göstergesi olmuştur.

## Sonnotlar

<sup>1</sup> Miraç sırasında Peygamber, Kırklar Bezmi'ne varır ve "siz kimseniz, size kimler derler" diye sorar. "Biz Kırklar'ız ve Kırk'ımız Bir'iz" yanıtını alır. Peygamber kanıt ister. Hz. Ali parmağını keser ve Kırklar'ın hep birden elleri kanamaya başlar. Ancak Peygamber bakar ve "Siz otuz dokuz kişisiniz!" der. Bunun üzerine "Birimiz yardım toplamaya gitti" yanıtını alır. Tam o anda kanayan bir el

kendisine uzanır. Bu, Selmân-ı Farsî'nin elidir; ancak bir üzüm tanesi bulup getirebilmiştir. Bu üzüm tanesinden Peygamber, kırk kişiye edilecek kadar şerbet çıkarır. Bu şerbeti içen Kırklar, kendilerinden geçer ve dönmeye başlar. Peygamber de katılmak üzere kalktığı anda rîdâsı çözülür, düşer, kırk parçaya bölünür. Kırkların her biri bir parçayı beline dolar ve tekrar dönmeye başlar (Güray, 135: 2012).

## Kaynakça

### Yazılı Kaynaklar

- Akdeniz, Serap. (2011). "Alevi Müzik Uyanışı Bağlamında İzmir Yamanlar Alevi Göçmenlerinin Müzik Pratikleri". Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İzmir.
- Akın, Bülent. (2016). "Erkan Güncelleme Denemelerine Dair Tespitler ve Çözüm Önerileri". II. Uluslararası Hacı Bektaş Veli Hoşgörü ve Barış Sempozyumu Bildirileri, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Yayınları, 416-436.
- Bates, Daniel G. (2018). *21. Yüzyılda Kültürel Antropoloji ve İnsanın Doğadaki Yeri*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çıblak Coşkun, Nilgün. (2014). *Alevi Cemlerinde Nefesler*. İstanbul: Otorite Yayınları.
- Çetinkaya, Yalçın. (2014). *İhsan-ı Safa'da Müzik Düşüncesi*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Dedekargınoğlu, Hüseyin. (2010). "Dünkü ve Bugünkü Alevilik". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 56, 327-348.
- Dönmez, Mehmet ve Hasan Çelik. (2018). "Alevilikte Cem İbadetine Yüklenen Anlamları ve Cem İbadetinin Manevi Makamları". *Milli Kültür ve Araştırmaları Dergisi* 2(2), 1-21.
- Erol, Ayhan. (2015). *Müzik Üzerine Düşünmek*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- . (2018). *İslam, Alevilik ve Müzik*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Ersal, Mehmet. (2009). "Alevi Cem Zakirliği: Battal Dalkılıç Örneği". *Alevilik ve Bektaşilik Araştırmaları Dergisi* 1, 188-205.
- . (2019). *Alevi Cem Zakirliği*. Ankara: Barış Kitap.
- Giddens, Anthony. (1994). *Modernliğin Sonuçları*. Çev. Ersin Kuşdil. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- . (2012). *Sosyoloji. Haz. Cemal Güzel*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. (1963). *Alevi Bektaş Nefesleri*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Güneş, Deniz. (2014). "Alevi-Bektaş Kültürel Kimliğin İfadesinde Müzik, Zakir ve Bağlamanın Rolü". *Hünkar Alevilik Bektaşilik Akademik Araştırma Dergisi* 2, 55-67.
- Güray, Cenk. (2012). "Anadolu'daki İnanç ve Müzik İlişkisinin Sema-Semah Kavramları Çerçevesinde İncelenmesi". Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- . (2018). "Devirsel İbadet Modelleri Olarak Semah-Sema Uygulamalarının Tarihsel Kökenleri". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 87, 23-48.
- Kaplan, Ayten. (2013). *Kültürel Müzikoloji*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

- Khan, Sufi Inayat. (1994). *Müzik: İnsan ve Evren Arasındaki Köprü*. Çev. Kaan H. Ökten ve Tuğrul Ökten. İstanbul: Arıtan Yayınevi.
- Kongar, Emre. (2006). *Toplumsal Değişme: Kuramları ve Türkiye Gerçeği*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Korkmaz, Esat. (2014). *Alevi Felsefesi*. İstanbul: Pencere Yayınları.
- Massicard, Elise. (2007). *Türkiye'den Avrupa'ya Alevi Hareketinin Siyasallaşması*. Çev. Ali Berkay. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Melikoff, Irene. (1993). *Uyuridik Uyardılar*. Çev. Turan Alptekin. İstanbul: Demos Yayınları.
- Mustan Dönmez, Banu. (2010). "Alevi Cem Ritüelinde Canlandırılan Kırklar Söylencesinin 'Şiir-Müzik-Dans' ile İlişkisi". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 3(14), 191-199.
- . (2014). "Alevi Müziğinin Geleceği: Sözlü Kültür Ürünlerinin Modern Dünyadaki Konumu ve Dönüşümü". Geçmişten Günümüze Alevilik I. Uluslararası Sempozyumu, Bingöl: Bingöl Üniversitesi Yayınları.
- . (2015). "Her Yönüyle Alevi Ritüel Müziği". Güvenç Abdal Ocağı 1. Uluslararası Alevilik Bektaşilik Sempozyumu, İstanbul.
- Ocak, Ahmet Yaşar. (1992). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Sufilik: Kalenderiler (XIV. XVII. Yüzyıllar)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ong, Walter J. (2014). *Sözlü ve Yazılı Kültür: Sözü'nün Teknolojileşmesi*. Çev. Sema Postacıoğlu Banon. İstanbul: Metis Yayınları.
- Özbudun, Sibel. (2014). *Antropoloji Gözüyle: Sınıf, Kültür, Kimlik Yazıları*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Özdemir, Ulaş. (2016). *Kimlik, Ritüel, Müzik İcrası: İstanbul Cemevlerinde Zakirlik Hizmeti*. İstanbul: Kolektif Kitap.
- Pehlivan, Battal. (1997). *Alevi-Bektaşî Düşüncesine Göre Allah*. İstanbul: Pencere Yayınları.
- Rençber, Fevzi. (2018). *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilikte Cem ve Cem Evleri*. Şırnak: Şırnak Üniversitesi Yayınları.
- Salman, Cemal. (2019). *Lamekandan Cihana: Göç Kimlik Alevilik*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Sağır, Gamze. (2019). "Modernleşme ve Kentleşme Sürecinde Alevilik ve Alevi Kimliğinin Değişimi: Aydın'da Alevi Kimliği Üzerine Bir Çalışma". Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Satır, Ömer Can. (2016). "Çorum ve Çevresinde Yaşatılan Zakirlik Geleneği". *Rast Müzikoloji Dergisi* 3(5), 1338-1356.
- Subaşı, Necdet. (2002). "Türk Modernleşmesi ve Alevilik". *Folklor ve Edebiyat* 8 (29), 91-121.
- . (2003). "Alevilik, Aleviler ve Modernleşme". *Bilgi Toplumunda Alevilik*. Ankara: Bielefeld Alevi Kültür Merkezi Yayınları, 175-189.
- Şahin, İlkay. (2012). "Ocaktan Cem Evine Yapısal Bir Dönüşüm: İngiltere Alevi

- Kültür Merkezi ve Cem Evi Örneği". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 63, 39-58.
- Şener, Cemal ve Miyase İlknur. (1995). *Kırklar Meclisi'nden Günümüze Alevi Örgütlenmesi: Şeriat ve Alevilik*. İstanbul: Ant Yayınları.
- Şenol Atıcı, Mine ve Fulya Soylu Bağçeci. (2019). "Günümüz Cem Ritüellerinde Temsili Bir Dönüşüm". Niğde I. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi, 374-380.
- Taş, Fırat. (2015). "Kentleşen Alevilik ve Değişen İbadet Mekanları". III. Uluslararası Halk Kültürü Sempozyumu, Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Taşkın, Ahmet. (2013). *Dile Gelen Alevilik*. Konya: Çizgi Kitap Evi Yayınları.
- Uçar, Ramazan. (2004). "Bir Fenomen Olarak Ayini-i Cem (Sosyolojik Bir Yaklaşım)". *Dini Araştırmalar Dergisi* 7 (14), 73-81.
- Yaman, Ali. (2004). *Alevilik'te Dedelik ve Ocaklar*. İstanbul: Karacaahmet Sultan Kültür ve Tanıtım Derneği Yayınları.
- Yıldırım, Rıza. (2018). *Geleneksel Alevilik: İnanç, İbadet, Kurumlar, Toplumsal Yapı, Kolektif Bellek*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yılmaz, Seval. (2011). "Türkiye'de Cem Evleri Kurumsallaşmasının Alevi Kimliğine Etkileri ve Karaca Ahmet Sultan Dergahı Üzerinden Bir Alan Analizi". Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yöre, Seyit. (2011). "Alevi Bektaş Kültürünün Müziksel Kodları". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 60, 219-244.

#### Sözlü Kaynaklar

- Ahmet Talipoğlu; 1954 doğumlu, İlkokul mezunu, Emekli, Alevi Kültür Dernekleri Mersin Şubesi eski Zakiri, 19.08.2019 saat:14:10, Alevi Kültür Dernekleri Mersin Cemevi, Mersin.
- Bülent Kara; 1968 doğumlu, Doktora mezunu, Öğretim Üyesi (Prof. Dr.), 16.01.2020 saat:13:00, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, Niğde.
- Erdoğan Sevin; 1945 doğumlu, Ön Lisans mezunu, Emekli Öğretmen, Alevi Kültür Dernekleri Mersin Şubesi Dedesi, 14.12.2018 saat:13:15, Alevi Kültür Dernekleri Mersin Cemevi, Mersin.
- Halil Şenol; 1958 doğumlu, İlkokul mezunu, Emekli, Alevi Kültür Dernekleri Mersin Şubesi Üyesi, 20.03.2020 saat:13:00, Alevi Kültür Dernekleri Mersin Cemevi, Mersin.
- Mustafa Talipoğlu; 1981 doğumlu, Lise mezunu, Kamu kurumunda kadrolu Güvenlik Görevlisi, Alevi Kültür Dernekleri Mersin Şubesi Zakiri, 21.08.2019 saat:11:30, Alevi Kültür Dernekleri Mersin Cemevi, Mersin.
- Taner Açıkalin; 1966 doğumlu, İlkokul mezunu, İşçi, Alevi Kültür Dernekleri Mersin Şubesi eski Zakiri, 29.01.2020 saat:15:00, Alevi Kültür Dernekleri Mersin Cemevi, Mersin.